

TÜRKÇÜLERİN PENCERESİNDEN OSMANLI'DA KADIN MESELESİ VE ORTA ASYA REFERANSI*

Sedef BULUT*

Özet

Osmanlı İmparatorluğunda kadın ve kadın hakları konusundaki tartışmalar Tanzimat dönemine kadar uzanır. Ancak bu konu özellikle II. Meşrutiyet döneminde yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Batıcı, İslamcı ve Türkçü aydınlar kadın haklarını kendi görüşleri doğrultusunda savunmuşlardır. Bu mesele dönemin gazete ve dergilerinde sert bir şekilde tartışılmıştır. Batıcılar konuyla ilgili tartışmaları başlatan grup olarak ön plana çıkarken, İslamcı aydınlar meseleye gelenekçi bir şekilde yaklaşmışlardır. Türkçüler ise her iki görüşü de dikkate alarak daha sentezci bir tavır göstermişlerdir. Türkçülük fikrinin önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp kadın ve aile sorunu üzerinde önemle durmuştur. Kadın sorununun din tartışmaları içerisinde en önemli bölümü oluşturduğunu söyleyen Yusuf Akçura'yı ise İsmail Gaspiralı, Kasım Emin Bey ve Fatih Kerimi gibi aydınlar takip etmiştir. Türkçüler İslamî geleneği reddetmemekle birlikte asıl vurguladıkları konu İslamiyet öncesindeki gelenekte varolan kadın-erkek eşitliği olmuştur. Bu yüzden kadın haklarının Türklerde çok gerilere, Orta Asya'ya kadar uzanan bir geçmişte olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu makalede Türkçülük görüşünü savunan aydınların kadın meselesine bakışları eski Türk geleneklerine verdikleri önem çerçevesinde incelenmiştir. Bu fikirlerin toplum üzerindeki etkileri ve sonuçları üzerinde değerlendirmeler yapılmış, adı geçen aydınların eserleri, dönemin gazete ve dergilerindeki fikir tartışmaları bu çalışmanın ana eksenini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kadın, Orta Asya, Türkçülük, Kadın Hakları, Türk Yurdu

* Bu konu International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO), On the Central Asiatic Roots of the Pre-Ottoman and Ottoman Culture, (24-29 Ağustos 2009), Bişkek/Kırgızistan'da " Osmanlı'da Kadın Meselesine Farklı Bir Bakış: Türkçülük ve Orta Asya Referansı başlığı ile bildiri olarak sunulmuş yeni kaynaklarla genişletilerek makale haline getirilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, Ankara/Türkiye. sedef.bulut@ankara.edu.tr

THE WOMEN'S ISSUE IN THE OTTOMAN EMPIRE FROM THE PERSPECTIVE OF TURKISTS AND CENTRAL ASIA REFERENCE

Abstract

The argument about the women and the women's rights in Ottoman Empire goes back to the Tanzimat (Reorganization) period. However, this issue was intensely dealt with especially in the II. Constitutionalist Period. Westernist, Islamist and Turkist intellectuals stood up for the women's rights divergently in line with their perspective. This issue was discussed fiercely in the newspapers and the journals of the period. While Islamist intellectuals approached the issue in a traditional manner, the Westernists came to the fore as the group that initiated the discussion. Turkists, on the other hand, displayed a synthesist approach by considering these two views.

One of the luminaries of Turkism idea, Ziya Gökalp laid prominent emphasis on the women and family issue. Yusuf Akçura, who claimed the women issue to be the most important of all religious disputes, was followed by intellectuals like İsmail Gaspiralı, Kasım Emin Bey and Fatih Kerimi.

Turkists supported woman-man equality which existed in the Pre-Islamic tradition without denying the Islamic tradition. Thus, they tried to reveal that the history of the women's rights dated back to old times for Turks, going back to the Central Asia.

In this paper, the views of intellectuals who supported the Turkism idea has been explored within the frame of importance they attached to the old Turkish traditions. Moreover, the impacts of these views on the society and their results have been evaluated. The works of aforementioned intellectuals, the battle of ideas in the newspapers and journals of the period has set the framework of this study.

Key Words

Woman, Turkist, Central Asia, Woman Rights

GİRİŞ

Kadın hakları meselesi tarih boyunca hemen her dönemde çeşitli boyutları ile tüm dünyada tartışılmış, insanlığın gelişmesine paralel olarak da çeşitli çözümler üretilmiştir. Kadın ve erkeğin toplum içerisinde bir bütünlük teşkil ettiği göz önünde bulundurulacak olunursa kadın sorunlarının temel eksenini de esasında insanın sorunları teşkil eder. Kadın meselesi de bir anlamda insanlık sorunudur¹.

Kadınların özgürleşme adına hak arayış mücadelesi ise neredeyse Rönesans'a kadar uzanmaktadır². Batı toplumunda uzun bir süre kadın hareketi dinsel çerçevede sürdürülmüş ancak 17. yy'dan itibaren kadınlar din dışı alanda kendi oluşturdukları çevrelerde dayanışma içinde bulunmaya başlamışlardır³. Kadınların kitlesel olarak toplum önüne çıkmaları ise 18. yy'da Fransız İhtilali ile söz konusu olmuştur. İhtilalin her safhasında çeşitli kesimlerden kadınlar bu olaya destek vermiş, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganlarının vaad ettiği hakları kendileri için de talep etmişlerdir. Ancak umut ettikleri hakları alamadıkları gibi öncesinde sahip oldukları hakları dahi yitirmişlerdir. Fransız İhtilali'nden sonra kadınların toplantı yapmaları, dernek kurmaları yasaklanmıştır. Dolayısıyla kadın hareketinin çıkış noktasını bir özgürlük ve eşitlik hareketi teşkil etmiş, sonraki süreçte yaşam tarzlarını değiştirmek isteyen kadınlar, hak arayışlarını sürdürmüştür⁴. Bu hak mücadelesi devam ederken aile değerleri her zaman ön planda olmuş ve kadının yeri öncelikle ev olarak belirlenmiştir. Her ne kadar bu mücadelenin kısa vadede kadınlara büyük haklar kazandırdığını söylemek mümkün olmasa da bu harekete mensup bazı kadın grupları bazı yerlere giriş hakkı elde etmek, okul ve derneklerin kurulmasını sağlamak gibi faaliyetler yoluyla sınırlı ayrıcalıklar elde etmiş ve toplumun bilinçlenmesine katkıda bulunmuşlardır⁵.

Kadın haklarının gelişmesine en çok etki eden faktörlerden birisi de Endüstri Devrimidir. Kendilerini çalışma hayatının içinde bulan kadınlar siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin yardımı ile hak mücadelesine hız vermiştir. Ancak Avrupa'nın en demokratik ülkelerinden İngiltere'de bile, 19. yy başlarına kadar kadınların vatandaş dahi sayılmadıkları, miras ve mülkiyet hakkına sahip olamadıkları ve kendi kazançları üzerinde dahi inisiyatif kullanamadıkları göz önünde bulundurulacak olursa kadınların

¹ "50 yılda Türk Kadını", *Türkiye Ünitelili Kadınlar Derneği Ankara Şubesi*, Ankara, 1974, s. 10.

² Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 2011, s.55

³ Fatmagül Bertkay, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul, 2002, s. 348.

⁴ Çakır, age., s. 56-57.

⁵ Nicole Van Os, "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul, 2002. s. 335-336.

toplumsal ve siyasal haklarını elde etmeleri oldukça çetin bir mücadeleden sonra mümkün olabilmıştır⁶.

Kadınların çalışma hayatına katılması ile birlikte kadın hareketi büyük ivme kazanmıştır. Kadın işçiler düşük ücret, ağır koşullar vb. meselelere, üst sınıf kadınlar ise ekonomik ve siyasal haklardan mahrum bırakılmaya isyan etmişlerdir. Toplumsal bir harekete dönüşen kadın mücadelesi 18.yy'da ideolojik bir şekil almış, Fransızca "femme-kadın" sözcüğünden türetilmiş "feminizm" akımı dalga dalga yayılmıştır. Her ülkenin kendi şartlarıyla şekillenen bu hareket İngiltere'de oy hakkı, Almanya ve Fransa'da işçi kadınların talepleri, ABD'de ise kölelik karşıtı hareketle içiçe geçmiştir. Toplumların siyasal, ekonomik, kültürel dönüşümlerine paralel olarak kadın hareketi de gelişme göstermiştir⁷.

İnsan hakları ve eşitlik mücadelesi yönünde sistemlerin değiştiği 19. yy başlarında Avrupa ihtilallerle sarsılırken, Osmanlı Devleti'nde de, Tanzimat ile başlayan dönüşümle birlikte, kadın meselesi de yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır. Bu makalede ise cumhuriyet döneminde kazandıkları haklarla oldukça önemli bir mesafe kateden kadınların bu tarihe gelene kadar yaptıkları fikri mücadeleler değerlendirilmiş, özellikle Türkçülerin görüşleri ve sık sık başvurdukları Orta Asya referansı Türk Yurdu dergisi üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkçülerin düşüncelerinin diğerlerinden farklılığını anlamak ve bir karşılaştırmaya gitmek için de II. Meşrutiyet döneminin Türkçülük dışında önde fikir akımlarından olan İslamcıların ve Batıcıların da kadın sorununa bakışı ana hatlarıyla ele alınmıştır.

I. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE VE İSLAMİYET'İN KABULÜNDEN SONRA TÜRK KADINI

Eski Türklerde kadının sosyal ve siyasal hayat içindeki yeri çok önemlidir. Orta Asya Türk devletlerinde hükümdarlık yapan kadınlar olduğu gibi eski dönemlere ait birçok belgede *Hakan ve Hatun buyuruyor ki*, şeklinde ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Türk tarihine ışık tutan en önemli eserlerden Orhun Anıtları'nda, Bilge Kağan'ın *Tanrı Türk Milleti yok olmasın diye babam İltiş Kaan ile anam İlbilge Hatun'u yükseltti* şeklindeki ifadesi bu durumu en açık şekliyle ortaya koymaktadır⁸.

İslam öncesi Türk devletlerinden Hunlarda kadın erkeğin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Yabancı elçilerin kabulünde Hakanla birlikte olan eşi, tören ve şöenlerde Hakanın solunda oturur, siyasal ve idari konularda

⁶ Ayşe Suci, "Kadın Sorunlarına Dini ve Tarihi Bir Yaklaşım", *I. Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı*, Ankara, 2002, s. 234.

⁷ Çakır, age., s. 57-58.

⁸ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 142.

görüşlerini beyan ederdi. Göktürklerde de Kağan'ın eşi devlet işlerinde söz sahibi olmuş ve yapılacak anlaşmalarda önemli rol oynamıştır. Bu gelenek Uygurlarda da devam etmiş hatta henüz devlet dahi kurulmadan önce Uygur oymağının reisi savaşta iken annesi Uluğ Hatun halkın arasında cereyan eden ihtilaflara ve davalara bakmıştır. Çin kaynaklarına göre de Uygurlarda, Hatunların kendilerine ait otağları olduğu gibi "K'otunCh'eng" (Hatun Şehri) olarak bilinen Uygur prenseslerinin yaşadığı şehirler bulunmaktadır⁹.

Eski Türk devletlerinde kadın toplum içerisindeki önemini uzun bir süre devam ettirmiş olmakla birlikte bu durum zaman içinde değişmeye başlamıştır. Genellikle bu mesele ile ilgili olarak Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ile bu özelliğin yitirildiği yolunda yorumlar yapılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki İslam dini zamanın şartları göz önüne alındığında çok ileri değişiklikleri başarmış, özellikle ortaya çıktığı coğrafyada kadının durumu konusunda büyük bir reform yapmıştır¹⁰. Emeviler dönemiyle kadınlar sosyal hayattan büyük ölçüde çekilmeye başlamakla birlikte yine de İslam dünyasında kadınlar diğer dinlerde olduğu gibi toplumsal nefretin merkezinde olmamışlardır¹¹.

İslam dininin kadına verdiği değeri doğru tespit edebilmek için diğer din ve toplumların kadına olan bakışlarını da doğru değerlendirmek gerekir. Mesela, eski Yahudi hukukuna göre kadının bütün malı kocasına ait olduğu gibi, çok kadınla evlenmek de caizdir. Sonraki devirlerde Yahudi din adamları çok kadınla evliliğe sınırlama getirmişlerdir. Hıristiyan dünyasında ise yüzyıllar boyunca kadın kötülüğün sebebi olarak algılanmıştır¹². Ortaçağ Avrupası'nda engizisyon mahkemelerinin yarattığı korku ve şiddet eksenli kilise baskısı öncelikli olarak kadınları hedef almış, büyücülük ve cadılık suçlamalarıyla çok sayıda kadın ateşe atılmıştır. Hatta günümüzde Fransızlar tarafından ulusal kahraman kabul edilen Jeanned'Arc da büyücülük iddiası ile yargılanmış ve yakılmış,¹³ ortaçağ sonu yeniçağ başlarında ise kadının insan olup olmadığı konusu tartışılmıştır¹⁴.

İslam ailesinde ise kadın hor görülmemiş, tarih boyunca kadın şairler, âlimler ve mutasavvıflar yetişmiş, kadınlar fiilen savaşa iştirak etmiştir. Hatta Hz. Muhammed'in eşi Hz. Aişe'nin, Cemal gazvesinde kumandanlık yaptığı bilinmektedir. İslamiyet poligamiyi ancak eşler arasında mutlak

⁹ Necati Gültepe, *Türk Kadını Tarihine Giriş*, İstanbul, 2008.

¹⁰ "50 Yılda Türk Kadını...s. 10.

¹¹ Gültepe, age., s. 200.

¹² Ayşe Sucu, agm., s. 234.

¹³ Aytunç Altınol, *Papa 16. Benedict Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, 2006, s. 32.

¹⁴ Gültepe, age., s. 241.

eşitlik sağlandığı ölçüde meşru görmüş, bu da güç olduğu için aslında tatbik imkânını daraltmıştır. En önemlisi İslamiyet erkek ve kadını aile şerefi açısından aynı ölçüde sorumlu saymış, İslami ahlak ve kurallara riayeti yalnız kadınlardan değil aynı zamanda erkeklerden de beklemiştir. Ancak uzun vadede hukuki anlamda bu dengenin sağlandığını söylemek mümkün değildir¹⁵.

Kadınların toplum ve devlet hayatı içindeki rolleri Türklerin Müslüman olduğu ilk yıllarda da devam etmiştir. Örneğin; Türk kültürünün kıymetli eserlerinden olan Dede Korkut Destanları ve Kutadgu Bilig’de kadınların bu dönemdeki yaşayışlarına dair önemli ipuçları bulunmaktadır. Dede Korkut Destanları’nda kadınların özellikle iki vasfı üzerinde durulmuştur, bunlardan birisi kahramanlık diğeri ise analıktır. Kadının kahraman olması, erkek kadar iyi ata binip, ok atıp, silah kullanması, savaşması hatta güreşmesi beklenmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda sevgi ve saygı esası üzerine kurulmuş aile birliklerinden bahsedilmiş, çok kadınlı evlilik hoş karşılanmamış toplum içinde olduğu kadar aile içerisinde de kadınların sahip olduğu önem üzerinde durulmuştur¹⁶.

Kutadgu Bilig’de ise eski Türk kültürünün kadınlı beraber düşündüğü namus kavramı, İslâmiyet’in değerleri ile de örtüşmüş ve dinî akidelerle muhafaza altına alınarak geliştirilmiştir. Eserde birden fazla kadınlı evliliğe yer veren beyite rastlanmaması eski Türklerde görülen genellikle tek kadınlı evlilik anlayışının devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir¹⁷.

Türk-İslam devletlerinden Selçuklular döneminde ise kadınlara büyük mevkiler verilirken, Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde kadınlar toplum hayatının içinde aktif bir şekilde yer almışlardır. İbn-i Battuta’nın seyahatnamesinde bu dönemdeki Osmanlı ailesinin yaşayışı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Battuta eserinde Türkmen kadınların birçok ilde toplumsal faaliyetlere katılmalarına ve iş hayatındaki başarılarına dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş devrinde görülen bu özelliklerin Orta Asya’ya dayanan bir geçmişi vardır. Bu dönemde kadınlar bazı iş kolları etrafında örgütlenmişlerdir. “Bacıyan-ı Rum” olarak bilinen teşkilat “ahilik” teşkilatının kadınlardan oluşan yan koludur. Türkmen kadınların erkeklerle birlikte iş hayatına girmesi dikkat çekicidir. Bu gelenek ve kadına

¹⁵ Hilmi Ziya Ülgen, “Türkiye’de Kadın Hayatı’nın Tekâmülü”, *Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferanslar(1953-1964)*, Ankara, 1967, s. 121-123.

¹⁶ Müjgan Cunbur, “Türk Kadını İçin”, *Türk Kadınları Kültür Demeği Genel Merkez Yayınları*, Tarihsiz, s. 37, 43.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adile Yılmaz Anıl, “Kutadgu Bilig’de Kadın”, S. 32. *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara, 2004, s. 91-92.

verilen önem Orta Asya'dan Selçuklu'ya ondan da Osmanlı'ya sirayet eden bir kültür mirasıdır¹⁸.

Ancak, kadının toplum hayatından geri plana çekilmesi Osmanlı Devleti'nin imparatorluk süreciyle birlikte hız kazanmıştır. Öncelikle büyük şehirlerde medrese ve tarikatların etkisi ile cinsiyet ayrımcılığı gelişirken bir yandan da İran ve Bizans saraylarındaki harem uygulamaları Türk sarayına tesir etmiştir¹⁹. 16.yy'dan itibaren ise kadınların giyimleri ve davranışları üzerinde baskılar artmaya başlamıştır.1725 yılında kadınlar giyinme ve süslenmede aşırıya kaçtıkları gerekçesi ile saray tarafından namus ve edebe uygun davranmaları hususunda uyarılmışlardır²⁰.

İlk çarşaf 1850'lerde İstanbul'da görülmüş²¹, 1880'li yıllarda ise hızla yayılmaya başlamıştır²². 1912-1913 yılları arasında Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'ya Balkanlar ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin giyimlerinin farklılığı kıyafet konusundaki tartışmaları yeniden başlatmıştır. Kadınların çalışma hayatı içerisinde etkin rol oynamaya başlamaları ile çarşaf ve peçe kullanımı azalmaya başlarken İttihat ve Terakki Partisi kadın kıyafetlerini yeniden düzenlemek için çalışmalar yapmıştır²³.

Osmanlı'da kadın giyimi zaman içinde değişkenlik gösterse de özellikle 20.yy başlarında önemli bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Ancak Orta Asya'da yaşayan Türkler bu değişimlerin dışında kalmış, bu yaşam tarzı Anadolu'ya gelen göçebe Türkler arasında devam etmiştir. Hatta imparatorluğun son dönemlerinde dahi Yörük kadınların olduğu kadar Alevi ve bazı Sünni köylerinde yaşayan kadınların sahip oldukları hürriyetler ve sosyal hayata erkeklerle birlikte katılmaları batılı yazarların da dikkatini çekmiştir. Kadın kıyafetine ve yaşam tarzına müdahalelere rağmen kadına yönelik şiddet hiçbir dönemde tasvip edilmemiştir. Hatta bu yönde işlenen fiillerde mahkemeler çeşitli cezalar vermiş, dövme sürekli olması halinde ise boşanmaya hükmetmiştir. Özellikle devlet memurlarının,

¹⁸ İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi- sosyolojik bir yaklaşım-*, Ankara, 2001, s. 30-32.

¹⁹ Ülgen, agy.,s. 121.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Aksoy, *Başörtüsü – Türban, Batılılaşma – Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*, İstanbul, 2005, s. 43-55.

²¹ İlk çarşaf Suphi Paşa'nın Suriye valiliğinden dönüşünde ailesinin çarşafı Çamlıca'da gözükmeye bir moda olarak başlamıştır. Önce Şam, Halep.Bağdat'tan gelen kumaşlardan yapılan çarşafların yerini Avrupa'dan gelen kumaşlarla yapılanlar almış, zamanla modanın etkisiyle çeşitli şekillere bürünmüştür.;Musahipzade Celal, "İstanbul'da Giyim Kuşam", *19.yy'da Modernleşme ve Günlük Hayat,Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,C.2.*, İstanbul, 1985, s. 564.

²² Aksoy, age., s. 58.

²³ Enver Paşa, 1916 Ekiminde kuruluş hazırlıklarına başlayan Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu için oluşturulan talimatnamede kadın işçilerin şalvar,çeket, başörtüsü taşımalarını ve uzun elbise giymelerini şart koşmuştur.; Necdet Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketi",*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,X/22, İzmir,2011* , s. 8-9.

eşlerine karşı bu tarz şiddet uygulamaları hoş karşılanmamış ve zaman zaman ortaya çıkan münferit hadiseler cezalandırılmıştır²⁴.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE KADIN SORUNU

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketinin izlediği seyir öncelikle hukuk mevzuatının kadınlar lehine düzenlenmesi ile başlamış kızların eğitim imkânları devlet eliyle genişletilmiş son olarak da entelektüel hareket içerisinde kadın meselesi tartışılmıştır²⁵. 19. yy başlarında Tanzimat ve Islahat fermanlarının etkisiyle açılan okullarla birlikte kız çocuklara eğitim imkânı tanınması, kadınlar arasında aydın bir topluluğun oluşmasına yol açmıştır. Bu anlamda kadınlarla ilgili hakların genişlemesinde Tanzimat önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat öncesinde kadınların eğitimi özel ve dini eğitimden ibaret olmuş, özel derslerle doğu ve batı dillerini öğrenme şansına sahip çok az sayıdaki kadın şiir ve musiki ile de uğraşmış ve pek çok eser vücuda getirmiştir. Bu dönemde "Mahalle Mektepleri"nde kızların okumasına da izin verilmiştir²⁶.

1842'de Avrupa'dan getirilen ebelerin tıbbiyede verdikleri kurslarla başlayan eğitim faaliyetleri diğer meslek alanlarına yaygınlaştırılmıştır. 1858 'de Arazi Kanunu ile kız çocukların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi hak sahibi olması sağlanmıştır²⁷. İngiltere'de evli kadınlara mülkiyet hakkı verilmesinin 1882'de olduğu düşünülecek olursa aslında bu önemli bir gelişme olarak ön plana çıkmaktadır²⁸. 1869 da kızlara ait ilk orta ve sanayi okulları açılmış ancak fazla rağbet görmemiştir. İlk ve orta kız okullarına öğretmen yetiştirmek üzere 1870'de İstanbul'da kız öğretmen okulu açılmıştır. Henüz bu düzeyde öğretmen olmadığından dolayı "kadın öğretmen" yetişinceye kadar "yaşlı ve edepli" olmak şartı ile erkeklerden öğretmen tayin edilmesi hususu yönetmeliğe eklenmiştir²⁹.

Osmanlı'da kadınların kendilerini ifade etmeleri, tanıtılmaları, eylem ve taleplerini duyurmaları ilk kez basın aracılığıyla söz konusu olmuştur. Türkiye'de kadın dergiciliği alanında ilk girişimler, Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmiş ve birçok kadın dergisi yayınlanmıştır³⁰. Bu süreçte, şiir ve

²⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2001, s. 125.

²⁵ Mehmet Özden, *Türk Yurdu Dergisi ve İkinci Meşrutiyet Devri Türkçülük Akımı (1911-1918)*, Ankara, 1994, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi*, s. 182.

²⁶ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul, 1982, s. 90.

²⁷ Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara, 1998, s. 7.8.

²⁸ Berktaş, agm., s. 352.

²⁹ İnan, age., s. 90.

³⁰ Kadın Eserleri Kütüphanesi Bibliyografya Oluşturma Komisyonu'nun yaptığı çalışmaya göre 1869-1927 yılları arasında *Aile, Âlem-i Nisvan, Âsâr-ı Nisvan, Âyine, Bilgi Yurdu İşığı, Çalılıkuşu, Demet, Diyane, Erkekler Dünyası, Ev Hocası, Firuze, Genç Kadın, Hanım, Hanımlar, Hanımlar Âlemi, Hanımlara Mahsus Gazete, Hanımlara Mahsus Malumat, İnci Yeni İnci, İnsaniyet, Kadın (İstanbul), Kadın (Selanik), Kadınlar Âlemi, Kadınlar Dünyası, Kadınlık/Kadın Duygusu, Kadınlık Hayatı, Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu, Mehasin, Musavver Kadın, Mürüvvet, Parça Boğçası, Seyyale, Siyanet, Süs, Şüküfezar, Terakkî, Türk Kadını, Vakit, Yahud Mürebbi-i Muhadderat* gibi dergiler yayımlanmıştır ;Hakan Aydın,

çevirilerden başka roman, hikâye, bilimsel ve eğitici makaleler daha çok yazı hayatında tanınmış kişilerin yakınları olan aydın kadınlar tarafından yazılmıştır³¹. Meşrutiyetin ilanı kadınların özgürlük taleplerini su yüzüne çıkarırken dernekler kuran, gazetelere yazılar yazan kadınların bu tavırları zaten meşrutiyet karşıtı olan muhafazakâr çevreleri daha da rahatsız etmiştir. Hatta meşrutiyetin tesettüre son vereceği yönünde söylentiler çıkarılmaya başlanmış, 31 Mart Olayı'ndan kısa bir süre öncesine kadar da kadınlara yönelik münferit saldırılar ve şiddet hareketleri ortaya çıkmıştır³². Daha doğrusu siyasi ayrışma ve çekişmenin hedeflerinden birisi öncelikli olarak daha güçsüz algılanan kadınlar olmuştur.

Avrupa ve Amerika'da kadınlar siyasi haklar için mücadele ederken³³ Türk kadınının temel kaygısı ilkönce kapalı hayattan çıkabilmek, eğitim görmek ve iş hayatına katılabilmek olmuştur. Türk kadınının bu dönemde ki en basit arzusu ise serbestçe sokağa çıkabilmek ve eşyle yan yana bir arabaya binebilmektir. I. Dünya Savaşı sonuna kadar bütün taşıtlarda tramvay vapur gibi kadın ve erkeklerin oturduğu yerler perde ile ayrılmıştır. Boğaziçi ve adalara giden vapurlarda dahi kadınlar güverteye çıkamazken ilk defa güvertede oturma izni verildiğinde bu durum kadın yazarlar arasında coşku ile karşılanmıştır³⁴.

Kadın yazarlar eserlerinde daha çok sosyal meseleleri ele almışlar, kurdukları cemiyetler ise siyasi hak elde etmekten çok hayır ve yardım amaçlı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kurulan kadın derneklerinin önceliği cephedeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur. Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım tarafından kurulan ve savaş yaralılarına yardım eden "Cemiyet-i İmdadiye" meşrutiyetin ilk kadın kuruluşudur. "Hilal-i Ahmer

"Kadın(1908-1909): Selanik'te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*", S.22, Konya, 2009, s.148.

³¹ Fransız edebiyatı etkisinde eser veren kadın şair Osman Paşa'nın kızı Nigar Hanımdır. Fatma Makbule Hanım, Abdülhak Hamit'in kızkardeşi Mihrünnisa Hanım, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım ve savaş zamanında kurulan yardım derneklerinde önemli hizmetleri olan kız kardeşi Emine Semiyye Hanım bu isimlerden bazılarıdır. 1911'den itibaren de Halide Edip yazı ve romanları ile etkili olmaya başlamıştır. Özellikle çocuk eğitiminde kadının eğitimi üzerinde vurgular yapan ve dönemin ünlü erkek fikir adamları tarafından da desteklenen bu yazarlar kadınların eğitim ve bilgisi arttıkça o milletin fertlerinin de sağlam karakterli ve bilgili olacağını savunmuşlardı; İnan, age., s. 93..

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1987, s. 96-97.

³³ Avrupa'da kadınlar çok uzun ve zorlu süreçten sonra bir takım haklar elde etmişlerdir. Özellikle 20. yy başlarında İngiltere'de kadın hareketleri doruk noktasına ulaşmıştır. 1906 yılında oy hakkı taleplerini başbakana iletmişler ve radikal eylemlerle taleplerini sürdürmüşlerdir. Bu süreçte hükümetin müdahaleleri sertleşmiş, tutuklamalar artmış ve buna karşılık hapis hanelerde açlık grevleri yapılmıştır. Suffragette olarak adlandırılan kadın oy hakkı savunucularının eylemleri 1909 yılında politik krizlere, olağanüstü parlamento toplantılarına, doktorların ayaklanmalarına neden olacak kadar büyümüştür. Bütün bu olaylar çatışmaları daha da tetiklemiş ve İngiliz kadın tarihine "kara cuma" olarak geçen olaylarda polisler kadınlar arasında kanlı çatışmalar yaşanmış bu olaylar İngiliz hükümetinin kadınlara oy hakkı sözü vermesiyle geçici olarak sona ermiştir. İngiliz kadınların bu eylemleri aynı yoğunlukta olmamakla birlikte Avrupa'daki diğer kadınları da etkilemiştir. I. Dünya Savaşı ile birlikte kadınların erkeklerin ağır işlerini üstlenmeleri ve toplumdaki yararlı çalışmaları seçme ve seçilme hakkına sahip olmalarının da önünü açmıştır. 1918 de 30 yaşındaki bütün İngiliz kadınlara (erkekler için 21 yaş) seçme ve seçilme hakkı verilmiştir; Süheyla Kadioğlu, *Batı Ülkelerinde Kadın Hareketleri*, İstanbul, 2005, s. 20-44.

³⁴ İnan, age., s. 100.

Kadınlar Merkezi”, Nezihe Muhittin’in başkanlığında faaliyete geçen “Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi” önemli hizmetlerde bulunurken, I. Dünya Savaşı boyunca kadın cemiyetlerinin sayısı daha da artmıştır. Halide Edip’in başkanlığını yaptığı “Teali-i Nisvan” ise kadınların kültürlerini arttırmayı hedeflemiştir. Özellikle savaşta eşlerini kaybetmiş olan dullara ve çocuklarına yönelik biçki, dikiş ve hastabakıcılık öğretmek üzere kurslar açılmıştır³⁵.

İttihat ve Terakki Partisi de kadın meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Batılı kadınlara tanınan hakların Müslüman Türk kadınlara da tanınması hususunda faaliyet gösterilmiştir. Savaş yıllarında erkeklerin orduda görevli olması kadınların toplum hayatına katılması konusunda önemli bir etki yapmıştır. Kadınlar silah imalathanelerinde çalışmaya başlamış, öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerde çalışırken cepheye giden erkeklerin vazifelerini de üstlenmişlerdir³⁶. İttihat ve Terakki Partisi’ne bağlı kadınlar şubesi kurulmuş, siyaset ve milli meseleler ile ilgilenmeleri hususunda kadınlar teşvik edilmiştir³⁷. Derneklerin yanı sıra kadınlar siyasi partilere sınırlı da olsa ilgi göstermiştir. Cevdet Paşa’nın kızı Emine Semiye Hanım, Osmanlı Demokrat Fırkası ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde yer alırken, Şerif Paşa’nın eşi Emine Hanım da İslahat’ı Esasiye-i Osmaniye Fırkasında faaliyet göstermiş fakat bu ilgi geniş bir tabana yayılmamıştır³⁸.

Öncelikle Balkan Savaşları sırasında yayın faaliyetlerini arttıran yardım toplayan, geri hizmetlerde çalışan kadınlar aynı zamanda konferanslar vererek de milli bilincin ayakta durması için katkıda bulunmuşlardır³⁹. Bu süreçte Fatma Aliye, Halide Edip, Fehime Nüzhet gibi isimlerinde aralarında bulunduğu katılımcılar oldukça etkileyici konuşmalar yapmışlardır⁴⁰.

Görüldüğü üzere 20. yy başlarında Osmanlı’da, kadınların yaşam tarzları hem İttihatçıların politikalarıyla, hem savaşlarla özellikle de I. Dünya Savaşının etkisiyle kısmen de olsa değişmiştir. 1913’te kızlar için ilköğretimin zorunlu olmasının ardından 1914 itibarıyla İstanbul Darülfünun’unda da kadınlar için dersler açılmıştı. Savaşa giren diğer ülkelerde olduğu gibi istihdam açığı kadınlarla telafi edilmiş, bu amaçla

³⁵ Özden, agt., s. 190.

³⁶ Nevin Ateş, *Yeni Harflerle Kadın Yolu, Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, İstanbul, 2009, s. 31.

³⁷ Kaplan, age., s. 63-65.

³⁸ Şehmus Güzel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1985, s. 858.

³⁹ Şefika Kumaz, *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, İstanbul, 1993, s. 9.

⁴⁰ Kız İdadisi öğrencileri de kürsüye çıkmış, geçmişe gönderme yaparak Türk tarihinde kadınların savaşlarda oynadıkları role dikkat çekmiştir. Bu konuşmalarda heyecanlı hitabetiyle dikkat çeken Halide Edip ise *bütün dünyaya karşı koymak lüzum gelse Türklüğümüz bize cesaret versin* derken, Gökürk anıtlarına da gönderme yapmış, *“hepimiz Türk kavminin fakir birer anasıyız... Türk kavminin selameti için nöbet yeri bekleyen birer nefesimizin sonuna kadar milletimiz, Türklüğümüz için çalışalım”* diyordu ; Ayrıntılı bilgi için bkz. Kumaz, *Balkan Harbinde...*, s. 37, 44.

İttihatçılar tarafından “Kadınları Çalıştırma Cemiyeti” kurulmuştur⁴¹. Kadınların çalışma hayatına etkin bir şekilde katılmasıyla da Medeni Kanun meselesi tekrar gündeme gelmiştir. 1917’de yeni bir Aile Hukuku Kararnamesi kabul edilmiş ve ilgili şer’i mahkemeler Adliye Nazırlığı’nın yetkisi altına verilmiştir. Bu yeni kararname ile boşanma ve tekeşlilik gibi hususlarda köklü değişiklikler her ne kadar mümkün olmasa da kadınlar lehine bazı haklar tanınmıştır⁴².

Osmanlı’da 20. yy başlarında yoğun olarak cereyan eden grevlerde de kadınların aktif olarak yer aldıkları görülmektedir. İşçi kadınların yanı sıra, erkek işçilerin eşleri de grevlere destek vermiştir. Kurtuluş Savaşı yılları ise kadınların siyasi bilinçlerinin gelişmesinde hızlandırıcı olmuş, köylü kentli her sınıftan kadın mücadelenin içinde etkin bir şekilde rol almıştır. Özellikle işgalin ardından İstanbul ve Anadolu’da düzenlenen mitinglerde pek çok kadın hatip olarak kürsüye çıkmış ve protestolarda etkin bir şekilde yer almıştır. Halide Edip, Şukufe Nihal ve Nakiye Hanım’ın konuşmaları önemli örneklerdir. Cephe gerisinde ve önünde fiilen de savaşa katılan kadınların bu yöndeki hizmetleriyle birlikte kadının toplumsal, siyasi ve ekonomik hayattaki önemi de ortaya çıkmıştır⁴³.

A. İslamcılık ve Batıcılık Fikirleri Ekseninde Kadın Meselesi

19.yy sonları ve 20. yüzyıl başlarında İslam dünyasında ve Türkiye’de kadın hareketi “alem-i nisvan” adı altında tartışılmaya başlamıştır. Kadın hareketi bu coğrafyada öncelikli olarak erkeklerin mücadele alanı olmuş, aralarındaki fikir ayrılıklarına rağmen bu aydınlar, kadın eğitimi vb. konularda birbirine benzer fikirler öne sürmüşlerdir⁴⁴. Batıcılar konuyla ilgili tartışmaları ilk başlatan grup olarak ortaya çıkmıştır. Batı’yı örnek alarak mevcut şartları değiştirmek isteyen bu gruba karşı İslamcılar ise dini ve gelenekleri muhafaza etme çabasına girmişlerdir⁴⁵.

İslamcılarının görüşleri noktasından değerlendirecek olursak, bu grubun radikal ve ılımlı mensupları arasında çeşitli fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. Mesela radikal kanattan Şeyhülislam Musa Kazım Efendi kadınların çarşafsız ve bir erkeğin yanında sokağa çıkmasına şiddetle karşı çıkarken çarşaf giymeyi mecbur kılacak bir kanun talep etmektedir⁴⁶. Musa Kazım Efendi, kadınların kendi aralarında olmak şartı ile eğlence, konser,

⁴¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul,2012, s. 186.

⁴² Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara, 1984, s. 228.

⁴³ Güzel, agm., C. 4, s. 872-873.

⁴⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul,2001, s. 124.

⁴⁵ Selami Kılıç, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Türk Devriminin Fikir Temelleri*, İstanbul,2005, s. 259.

⁴⁶ Şefika Kumaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul, 1997, s. 92-93.

konferans düzenlemelerini uygun bulmakla birlikte onların yüksek eğitim görmelerine ve iş hayatına katılmalarına karşı çıkmıştır⁴⁷.

Musa Kazım Efendi, Mahmut Esat Efendi, Ahmet Naim gibi kişiler poligaminin çoğalma ve iffet kurallarına uygun olduğunu savunmuşsa da bazı İslamcı fikir adamları özel şartlar dışında bunu uygun görmemişlerdir. Genel olarak kadının aile hayatı dışında çalışarak sosyal hayata katılmasına karşı bir tavır göstermişlerdir. Hatta Said Halim Paşa'da birçok uygarlığın tarihte kadının özgürlüğü ve saltanatı yüzünden çöktüğünü belirterek, bu fikri desteklemiştir. Kadının Batı akımlarından korunmasını isteyen İslamcı yazarların birçoğu İslami ölçülerde kadının eğitilmesinden yana bir tavır sergilemişlerdir. Ancak bu eğitimin seviyesi konusunda hemfikir olduklarını söylemek mümkün değildir⁴⁸. Şeriatın emrettiği şeylerin hepsinin faydalı, yasakların ise zararlı olduğunu söyleyen İslamcılara göre, tesettür şart olmakla birlikte bu durum kadına hiçbir hakkını kaybettirmez, kadın istediği gibi-namus dairesinde olmak şartı ile- gezebilir ve eğlenebilir. Hatta kadınlar teşkil ettikleri cemiyetlerde konferans verebilirler, tesettüre riayet ettikleri sürece de ticaret yapabilirler⁴⁹.

İslamcılık akımını benimseyen ve daha ılımlı görüşleri olduğu bilinen Mehmet Akif de kadın konusuna eserlerinde değinmiştir. Ülkede görülen kadın meselesinin Avrupalıları taklit amacıyla Müslümanlar arasında yayıldığını öne süren Akif, çarşafı çıkarma bahanesi ile kadının tamamen Batılı kadınlara benzetilmesine karşıdır. Kadının toplumda ezilmesine, hor görülmesine şiddetle karşı çıkan yazar, kadınların eğitilmesini savunmuş, çekeşliliğe karşı çıkmış, cemiyette İslam yanlışı anlaşıldığı için kadının ezildiğini öne sürmüştür. İslamcılar Türk ailesinin temel özelliklerinin yitirmeye başladığını öne sürerek kadın hürriyeti ile ilgili olarak Batı'nın örnek alınmasını tehlikeli bulmuşlardır⁵⁰. İslamcıların radikal kanadından Mustafa Sabri Efendi ise ılımlı İslamcıları eleştirerek, İslamlık'ta kadın ile erkeğin eşit olduğu yolundaki iddiaların asılsız olduğunu, kadın ile erkeğin asla eşit olmadığını öne sürmüştür⁵¹.

Batıcı fikir adamları arasında da İslamcılarda olduğu gibi farklı görüşler savunanlar vardır. Bütün yönleri ile Batılılaşmayı savunan Selahaddin Asım, 1905'te yayınlanan "Türk Kadınlığının Tereddidi" adlı eserinde dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur. "Bireylerin ve ailelerin asıl ve ilk yöneticileri kadın olduğu gibi toplumun asıl ve büyük eğitici ve yöneticisi kadın olmalıdır" diyen yazar bu sebeple kadına önce toplumsal bir işlev

⁴⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2002, s. 446.

⁴⁸ Kumaz, age., s. 93.

⁴⁹ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ankara, 1988, s. 38.

⁵⁰ Kumaz, age., s. 94-96.

⁵¹ Berkes, age., s. 447.

kazandırılmasını sonra da bu öge üzerine analık kurumunun bina edilmesini savunmaktadır. Kadını topluma kazandırabilmek için tesettürün kaldırılmasını gerekli gören yazar dönemine göre oldukça radikal sayılabilecek görüşler öne sürmüştür⁵².

Kadınların zorla bağlı tutulduğu acımasız hayat tarzı dolayısıyla her türlü toplumsal ve medeni izlenimlerden mahrum kaldıklarını öne süren yazar, kadınların zihnin bütün gelişmelerinden uzak durduklarını ve batılı hemcinslerine göre daha kabiliyetsiz kaldıklarını iddia etmektedir. Bu durumun onların çocuklarına da intikal ettiğini ve sonuç olarak milletin diğer milletlerden daha fazla kör ve fazla yeteneksiz kaldığını öne sürmüştür. Dolayısıyla bir toplumun kalkınması için öncelikle kadınların eğitimine önem verilmelidir⁵³.

Batıcıların önde gelen temsilcilerinden Abdullah Cevdet'in görüşleri de yaşadığı dönem için oldukça iddialıdır. Tek eşliliği savunan yazara göre çocukların ilk terbiyesinde annenin rolü çok önemlidir. Abdullah Cevdet, hür olmayan kadınlardan doğacak çocukların bu psikolojik tesirin altında kalarak yetişeceğini öne sürerek, ırsiyet yoluyla dejenereliğin aktarımı kuramını savunan Ribot'un düşüncelerini benimsemişti⁵⁴. Batıcı görüşleriyle tanınan Tefik Fikret'in *elbet sefil olursa kadın, alçalcıır beşer* sözleri ise adeta slogan haline gelmiştir. Tefik Fikret de eserlerinde kadının muhakkak surette eğitilmesini savunmuştur. Bazı batıcı yazarlar ise doğrudan dine karşı tavrı almamışlar ve İslamiyet'in kadın haklarına yer verdiğini vurgulamışlardır. Rıza Tefik, bir İngiliz kadının kocasından izin almadan mirasını alıp satamayacağına dikkat çekmiş, Ahmet Cevat ise kadının Bizans ve İran tesirleri yüzünden toplum dışına bırakıldığına vurgu yapmıştır⁵⁵.

Kadın konusuna önem veren Batıcılar bütün bu düşüncelerin yanı sıra kadınların tıp tahsili yapmalarını ve terbiye sınırları içerisinde istedikleri gibi giyinip, görücü usulüne son verilmesini istemişlerdir⁵⁶. Hiç kimsenin kadının kıyafetine müdahale etmemesini ve Şeyhülislam'ın dahi çarşaf hakkında beyanat vermemesini talep eden Batıcılar, kadının vatanın en büyük velinimetini sayılmasını ve o yönde hürmet edilmesini istemişlerdir. Padişahın dahi bir tek eşli olmasını savunan bu aydınlar, cariyelik müessesine de karşı çıkmışlardır.

⁵² Salahaddin Asım, (Hazırlayan Metin Martı), *Osmanlı'da Kadınlığın Durumu*, İstanbul, 1989, s.186-187.

⁵³ Asım, age., s. 166.

⁵⁴ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet*, İstanbul, 1981, s. 173-174.

⁵⁵ Kumaz, age., s. 99-101.

⁵⁶ Ayten Sezer Arıç, *Atatürk Türkiye'sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara, 2007, s. 25.

Görüldüğü üzere Türk modernleşmesinde kadınlar Batılılaşmanın önemli bir nüvesi olarak görülmekle beraber kendilerine verilen bu rolün sınırları erkekler tarafından sıkıca çizilmiştir⁵⁷.

B. Türkçülerin Kadın Meselesine Bakışı ve Orta Asya Referansı

19. yy sonlarından itibaren kültürel milliyetçilik şeklinde ortaya çıkan Türkçülük hareketi Balkan savaşı yenilgisiyle birlikte siyasi bir akıma dönüşmeye başlamıştır. Osmanlı devletinin dağılma sürecinin yaşandığı bu dönemde Türkçülük düşüncesine sahip olanların kurdukları Türk Ocakları ise imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır. 1912'de kurulan Türk Ocakları⁵⁸ etrafında dönemin birçok tanınmış ismi toplanmıştır⁵⁹.

Kadın meselesini büyük bir ciddiyetle ele alan Türkçüler, kadının aile ve sosyal hayatta bir yere gelebilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır⁶⁰. "*Türklerin milli terbiye, ilmi ve sosyo-ekonomik seviyelerini yükseltmek ve Türk ırkının, dilinin gelişmesini sağlamak*" gibi hedefler taşıyan Türk Ocakları, bu amaçla kulüpler, okullar açmış, kurslar, konferanslar, tartışmalar düzenlemiş çeşitli broşürler bastırmıştır. İstanbul dışında da birçok yerde merkezler açan Türk Ocakları'nda ilk kez kadın ve erkek dinleyiciler bir araya gelmiş, gerek konuşmacı gerekse de amatör piyeslerde rol almak suretiyle toplum önüne çıkmıştır⁶¹.

Bu kadınlı-erkekli faaliyetler özellikle İslamcılarının büyük tepkisini çekmiştir. Kadına toplumsal değer kazandırmaya çalışırken aynı zamanda anne olarak da onu milliyetçi nesillerin yetiştirilmesinde önemli bir unsur olarak gören Türk Ocakları, eski Türk kültürünü dayanak almıştır. Türkçülere göre "kadın hem Batı'daki gibi sosyal hayata katılmalı hem de Müslüman Türk kadını kimliğini muhafaza etmelidir. Türk kadınının kurtulabilmesi için ise eski Türk geleneklerinin örnek alınması şarttır çünkü kadın-erkek eşitliğinin beşiği Orta Asya'dır"⁶².

Türk dünyasının ve Türkçülük hareketinin en önemli simalarından olan Gaspıralı İsmail Bey de "dilde, işte, fikirde birlik" sloganı ile özdeşleşirken

⁵⁷ Berktaş, age., s. 356.

⁵⁸ Askeri Tıbbiye öğrencilerinin ön ayak olması ile 1911 bahar aylarında Türklerin eğitim düzeylerini yükseltmek amacı ile bir örgüt kurulması fikri ortaya çıkmıştı. Ancak öğrencilerin ordu mensubu olmaları bu süreci güçleştirirken, milliyetçi aydınlardan yardım isteyen gençler onlara "190 Tıbbiyeli Türk Evladı" imzasıyla bir bildiri sunmuştur. Aydınların olumlu karşılık verdikleri bu davet neticesinde bildirinin mahiyeti genişletilmiş, 3 Temmuz 1911'de Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Fuat Sabit ve Ahmet Ağaoğlu'nun da katıldığı bir toplantı düzenlenmiş ve Türk Ocağı isimli bir örgüt kurmaya karar verilmiştir. Böylece Türk Ocağının fiili kuruluşu gerçekleşmiş, 22 Mart 1912'de ise resmen kurulmuştur; Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, 1994, s. 112-116.

⁵⁹ Füsün Üstel, "Türk Ocakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c. 4 Milliyetçilik*, İstanbul, 2003, s. 263-264.

⁶⁰ Kumaz, age., s. 101.

⁶¹ Lewis, age., s. 348.

⁶² Kumaz, age., s. 101,111.

kadın konusuna da büyük önem vermiştir. Kadınlar Ülkesi adlı bir eseri bulunan İsmail Bey'in temel ilkelerinden birisi Türk kadınına hürriyet ve erkeklerle eşitlik sağlamak gereğidir. Ona göre; *milletin yarısı kadınlardır ve kadınlar hayatı anlamayacak olurlarsa çocuklarını hayata kabiliyetli olarak yetiştiremezler, onlar hayat ve faaliyetten uzak kalırlarsa milletin hayat ve faaliyeti de yarım kalır*. Bununla birlikte İslam dinini "çağdaş bir şekilde yorumlamak" şiarıyla hareket eden Gaspıralı İsmail Bey'in dünyasında eğitim de çok önemli bir yer tutmaktadır.⁶³

Makalelerinde bu konuya çok önem veren Gaspıralı, on beş yıl içerisinde Türk topraklarında okuma yazma bilmeyen Türkoğlu, Türk kızı kalmamalıdır demektedir. Ona göre eğitim ulus olmanın ön koşuludur.⁶⁴. Bazı batılı aydınlar İslam'ın önünde çözülmeyi bekleyen en büyük sorunun kadın hakları meselesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Gaspıralı'nın yanı sıra Kasım Emin Bey, Fatih Kerimi gibi Türk dünyasının ünlü fikir adamları da bu görüşü paylaşmıştır. Hatta Fatih Kerimi kadınların içinde buldukları durumdan dolayı İslam toplumlarını "mefluç" cemiyetler olarak tanımlamıştır.⁶⁵.

Türkçülerin önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp ise Türkleri demokrat ve feminist olarak nitelendirmiştir. Eski hiçbir kavmin Türkler kadar kadına değer vermediğini vurgulayan Gökalp'e göre feminizm zaten demokrasinin yani müsavatin kadınlara ait tecellisinden ibarettir. Eski Türklerde tek eşliliğin öneminden bahseden Gökalp, kadınların kahramanlıklarını vurgulamış ve doğrudan doğruya sefir, vali, kale muhafızı, hükümdar olabildiklerine dikkat çekmiştir.⁶⁶. Türk kadınının İran ve Bizans medeniyetlerinin etkisi yüzünden geri kaldığını söyleyen yazar, Türkçülük akımı doğar doğmaz feminizm düşüncesinin de doğduğunu öne sürmüştür. Gökalp'e göre Türklerin çağdaş medeniyete girmeleri için geçmişi hatırlamaları yeterlidir ve gelecekteki Türk ahlakının esaslarını millet, vatan, meslek ve aile mefkûreleriyle birlikte demokrasi ve feminizm oluşturmalıdır. Erkekle kadın nikâhta, boşanmada mesleki ve siyasi haklarda eşit olmalıdır.⁶⁷.

Türkçülerin önemli isimlerinden Ağaoğlu Ahmet Bey ise İslam kavimlerinin ilerlemesini sağlamak için "kadın" ve "alfabe" meselesinin çözümlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir." İslam'a Göre ve İslam Âleminde Kadın" adlı bir Rusça risale yayımlayan Ahmet Bey'e göre, *İslam Abbasilerin orta devirlerine kadar ilerici olmakla birlikte âlimlerin ve şeyhlerin*

⁶³ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul, 2011, s. 66-74.

⁶⁴ Firdevs Gümüšoğlu, "Türk Yurdu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 4 Milliyetçilik*, İstanbul, 2003, s. 271.

⁶⁵ Kılıç, age., s. 261; Özden, agt., s.195

⁶⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara, 1961, s. 91, 98.

⁶⁷ Gökalp, age., s. 100,103.

menfaatleri yüzünden gerilemiştir. Hz. Peygamber kadını önceki dönemlere oranla çok yükseltmiştir. Kuran'ın ruhuna göre çok eşlilik caiz değildir. Türk-Tatar kadınına idealize eden Ahmet Bey, kadının kültürel ve sosyal mevkiinden düşmeye başlamasından Gökalp gibi İran ve Süryani medeniyetlerinin etkisini sorumlu tutmaktadır⁶⁸.

Görüldüğü üzere kadın meselesini kapsamlı olarak ele alan Türkçüler, Batıcılarda olduğu gibi kadınların siyasete girmesi konusunu da tartışmışlardır. Ancak her iki grupta da bu fikri destekleyenler olduğu kadar, karşı olmamakla birlikte henüz erken olduğunu düşünenler de mevcuttur. İslamcılar ise bu konuda daha net bir görüş sergilemiş ve kadınların siyasi hayata girmelerini uygun bulmamışlardır⁶⁹. Türkçülerin, Batıcı ve İslamcı görüşü savunan diğer gruplara karşı en önemli avantajları iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası tarafından desteklenmiş olmalarıdır. Türkçü yayın organları ve özellikle Türk Yurdu dergisi kadın meselesi konusunda önemli bir kamuoyu oluşturmuştur⁷⁰.

Bütün bu gelişmelere ve kamuoyu oluşturma çabalarına paralel olarak kadınların toplum içerisinde serbest hareket etmelerine yönelik tepkiler de giderek büyümüştür. Kadınların tiyatroya gitmeleri ve sahneye çıkmaları yasaklanmıştır. Türk Ocakları'nda "Yeni Turan" piyesinin oynatılması sırasında çıkan büyük tartışmalardan sonra, Cumhuriyet'in ilanına kadar tiyatrodaki hiçbir Müslüman kadına rol verilmemiştir⁷¹.

III. TÜRK YURDU DERGİSİ VE KADIN MESELESİ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Türk Ocakları ile yakından ilgili olan "Türk Yurdu" dergisi⁷² Türkçülük görüşü ekseninde çıkarılan dergiler arasında ilk sırada gelmektedir. Osmanlı sınırları dışında da geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan bu dergi, Türkçülük akımını savunan ve savunmayan kişileri bünyesinde barındırdığı gibi⁷³, Sovyet Rusya coğrafyasında yaşamış olan aydınlarla da kucak açmıştır. Derginin kurulduğu ilk yıllarda Manastır'dan Edhem Nejad, Kazan'dan İsmail Gasprinski (Gaspıralı), Parvus Efendi, Abdullah Cevdet, Halide Edip, Abdülhak Hamid, Tekin Alp gibi isimler bulunurken sonraları

⁶⁸ Akçura, age., s. 158-160.

⁶⁹ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul, 1986, s. 71.

⁷⁰ Özden, agt., s. 194.

⁷¹ Kaplan, age., s. 28-29.

⁷² Türk Yurdu Dergisi, Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olarak ortaya çıkmış ve Türkçülük çizgisini takip eden bir siyasi misyon üstlenmiştir. İlk sayısı 24 Teşrin-i Sani 1327(1911)dir. 15 günde bir 32 sayfa olarak yayınlanmış son sayısı 15 Ağustos 1918 tarihini taşımaktadır. Savaş ve mütareke şartları dergi faaliyetlerine son verse de Ekim 1924'te yayın hayatına tekrar geri dönmüştür; ayrıntılı bilgi için bkz. Özden agt., s., 33-39.

⁷³ Özden, agt., s. 32.

Ziya Gökalp, Celal Sahir, Necip Asım, Rıza Tevfik, Hamdullah Suphi'de yazarlar arasına katılmıştır⁷⁴.

Türk Yurdu dergisinde kadın konusu ile ilgili birçok makale yayınlanmış, dönemin fikir adamları bu konudaki görüşlerini dergi aracılığı ile kamuoyuna duyurmuşlardır. Kadının toplum hayatı içerisinde erkeklerle paralel bir konuma gelmesi Türk Yurdu'nun ortak özlemidir⁷⁵. Türk Yurdu dergisinin en çok işlediği konulardan birisi kadının özgürleşmesi meselesi olmuştur. Bu derginin yazarlarından Yusuf Akçura genç kızların bir an önce eğitilmelerinin şart olduğunu yazılarında sık sık vurgulamış, hatta Türk Kadını'nın Orta Afrika kadını kadar cahil bırakıldığını öne sürmüştür⁷⁶.

Bu anlamda önemli bir kamuoyu oluşturan dergide kadınları ilgilendiren evlilik, aile, boşanma, eğitim vb. konularda dikkat çekici yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılardan bir tanesi "İslam Kadını" başlığı ile Kafkas göçmenlerinden Hayriye Melek Hanımın imzası ile yayımlanan bir makedir. Yazar, Müslüman kadının Batılı kadından çok farklılıkları olduğu kadar İslam kadınlarının da kendi içlerinde farklılıklara sahip olduğunu söyleyerek kadın meselesinin genelleştirme yapılarak anlaşılamayacağını öne sürmektedir. Özellikle, yakından tanıdığını vurguladığı İstanbul, Anadolu ve Suriye kadını ile ilgili bilgilerinden yola çıkarak öne sürdüğü görüşü kanıtlamaya çalışan yazar; terbiye ve kadın meselesi ile uğraşanların İstanbul kadını model alarak büyük bir yanılığa düştüklerini, İstanbul kadınının kendi içinde bile farklılıklar gösterdiğini söylemektedir⁷⁷.

"Yalnızca her semt değil her aile ayrı bir âlemdir" diyen Hayriye Melek Hanıma göre, İstanbul kadını üst sınıfa mensup tahsilli kadınlar, daha az eğitilmişler ve cahiller olmak üzere üç sınıfa ayrılır. İlk sınıfa mensup kadınların mürebbiyelerinden aldıkları ya da tesadüfen edindikleri zihinlerini altüst eden yeni fikirler yolu ile mukaddes bildikleri bütün değerlere -din, ahlak, aile- isyan halinde olduklarını söyleyen yazara göre bu muhitten yetişecek çocuklar özel bir itinaya muhtaçtır. İkinci sınıftaki kadınları daha olumlu değerlendiren yazar muallime ve memurlar arasında bu kadınların bulunduğunu söyleyerek bunların maziye daha bağlı ve Anadolu kadını gibi fikren daha muhafazakâr olduklarını söylemektedir. "Cemiyetten ve ailedeki konumlarından memnun olmamakla beraber yüksek seviyedeki kadınların marazi kudretsizliği onlardayodtur" diyen Hayriye Melek Hanıma göre toplum için en faydalı olanlar da bu gruptur. En talihsiz

⁷⁴ Gümüšoğlu, agm., s. 269.

⁷⁵ Özden, agt., s. 196.

⁷⁶ Yusuf Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Ankara, 1996, s.185-186.

⁷⁷ Hayriye Melek "İslam Kadını", *Türk Yurdu*, S.11, C.14, 10 Ağustos 1334, s. 4305.

olanda şüphesiz evde ve hariçte en sülfi işlerde çalışan üçüncü grup kadındır. Cemiyet, aile, medeniyet vb hiçbir konuda fikri olmayan bu grup her yeniliğe ve bilhassa alafrağa kadınlara düşman olduğu gibi günden güne altında ezildikleri hayat şartlarının sorumlusu olarak atalarının yolundan sapan insanların günahını görmektedir⁷⁸.

Anadolu kadını ise öğrenmek için pek hevesli olmamakla beraber dini malumata büyük önem verir. Giyime düşkün değildir, duygusal, evine ve eşine bağlıdır. Erkeğin kendisinden yüksek bir varlık olduğuna inanmıştır ve onun hiçbir hareketini tenkide cesaret edemez. Suriye kadını ve Anadolu kadını mukayese eden ve tamamen birbirine zıt olduklarını söyleyen yazar bütün farklılıklara rağmen esasında İslam'ın bütün kadınları aynı tarzda yaşamak ve düşünmeğe mecbur ettiğini de vurgulamaktadır. Yazara göre, ırkın ve coğrafyanın ayırıcı etkilerine rağmen genel bir tek meziyetler doğmuştur ki İslam'ın bu büyük eserini dikkatle değerlendirmek gerekir⁷⁹.

Türk Yurdu Dergisi'nde, Nafi Atuf imzasıyla yayımlanan "Aile Münasebetlerimiz" adlı makale de ise yazar öncelikle kadın konusundaki yazıların gerçeğe temas etmekten uzak ve tamamen Batılı yazıların etkisi altında kaldığını vurgulayarak sosyal meselelerin her memlekette aynı şekilde cereyan etmediğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte dünyaya büyük bir felaket getiren savaşın Batılı kadın kadar Türk kadınına da sorumluluk yüklediğini söyleyen yazar o ana kadar erkekler tarafından aciz görülen kadının ortak felakette gösterdiği fedakârlık ve kuvvetin artık erkekler tarafından da anlaşıldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla kadın meselesi münakaşa edilebilir bir sahaya çıkmakla birlikte içtimai, dini, ahlaki nokta-ı nazardan birçok fikri de meşgul etmeye başlamıştır⁸⁰.

Türk milletinin sosyal hayatı içerisinde ailenin ve eşlerin birbirleriyle ilişkisinin çok önemli olduğunu söyleyen Nafi Atuf, kendi gözlemlerinden yola çıkarak verdiği örneklerle eşlerin birbirini tanımadan yapılan evliliklerin ve bunun yarattığı mutsuzlukların toplum üzerindeki etkileri hakkında yorumlar yapmıştır. Kadın ve erkeğin kendine fikren en yakın olanı tercih etmesi gerektiğini söyleyen Nafi Atuf, evlilikteki yaş farkı, kabalık, şiddet, sarhoşluk vb. sebeplerden doğan uyumsuzlukların büyük mutsuzluğa ve çiftlerin yabancılaşmasına neden olduğunu söyleyerek boşanmaktan çekinenlerin ise ömür boyu mutsuzluğa mahkûm olduğunu öne sürmektedir. Daha da önemlisi "bu neşesizlik ailelerin sınırını aşarak topluma aksetmektedir"⁸¹.

⁷⁸ Agm., s. 4306-4309.

⁷⁹ Agm., s. 4310-4311.

⁸⁰ Nafi Atuf, "Aile Münasebetlerimiz", *Türk Yurdu*, C. 14, 15 Haziran 1334, s. 4226.

⁸¹ Agm., s. 4227.

Önemli bir sosyal meseleye dikkat çeken yazar öncelikle erkeklerin üzerinde durduğu bu konuyu artık kızların da sahiplenmesini memnuniyetle karşılamaktadır. Daha da önemlisi mutsuz olacağı korkusuyla pek çok erkek arkadaşının evlenmekten kaçındığına değinen yazar, evliliğin toplum hayatı ve nüfus siyaseti üzerindeki önemi açısından bu durumu olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple “kızlar ve erkeklerin ortak fikir temaslarına hizmet edecek vesileler ortaya çıkarmak bir toplumsal vazife olarak görülmelidir⁸²”.

Türk Yurdu dergisinde dönem dönem Ziyetullah Nuşirevan imzasıyla kadın konusunda ilgi çekici makaleler yayınlamıştır. Yazar, “Türk Kadınlığı” başlıklı yazısında kadının ekonomik mevkiinin yükselmesi için en önemli etkenin iktisadi sebepler olduğunu ve savaşın doğurduğu sonuçların kadın hürriyetini ve hâkimiyetini meydana getireceğini ileri sürmektedir. “I. Dünya Savaşı’nın yıkıcı neticeleri ile birlikte değişim kaçınılmazdır. Bu değişen şartlar karşısında muhafazakâr fikirler taşıyanlara acımak lazımdır⁸³” diyen yazara göre kadınlık meselesi düşünülürken bu hususta birçok mesele rehberlik edebilir. Bunlar sırası ile “medeni ve terbiyevi zihniyet ve mevkiimiz, yaşayan örf ve ahlakımız, coğrafi ve iklimi vaziyetimiz, milli ve siyasi mefkûremiz, dinimiz ve bilhassa bizi doğurup yoğuran tarihimizdir. Bunlar arasında en önemlilerin din ve tarih olduğunu vurgulayan Nuşirevan, dini tetkiklerin Türk Yurdu’nun meselesi olmadığını söyleyerek kadın konusunda tarihten örnekler vermediği tercih etmiştir⁸⁴.

Arap Seyyahı İbn-i Battuta’nın seyahatnamesini referans alarak eski Türklerde kadının yaşam tarzı ve konumu üzerinde değerlendirmeler yapan yazar ilgi çekici örnekler vermiştir. Türk-Tatar kadınlığının itibarlı bir konuma sahip olduğunu, bir emirname yazıldığında “Sultanın ve Hatunların emriyle” ibaresinin yer aldığına dikkat çekerek kadınların varlık sahibi olduğunu ve sultan ile sefere gittiklerinde ayrı bir mahalle yerleştiklerini söylemektedir. Battuta, Altınordu devletinin tasarrufu altında olan Kırım ve civarında ise kadınların sosyal mevkiinin yüksek olduğunu belirterek yöneticilerin eşlerine karşı büyük bir saygı, hürmet ve taltif gösterdiğini söylemekte ve ticaret yapan kadınlardan bahsetmektedir⁸⁵. Bir başka makalesinde ise yazar savaşın bütün olumsuz yönlerine rağmen toplumda birçok ilerlemelere yol açtığını söyleyerek özellikle eğitim ve kadın hayatındaki değişim üzerinde durmaktadır.

⁸² Agm., s. 4228.

⁸³ Ziyetullah Nuşirevan, “Türk Kadınlığı”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.13, S.6 , 8 Teşrin-i Sani 1333, s. 3642.

⁸⁴ Agm.,s. 3643.

⁸⁵ Z. Nuşirevan, “Türk Kadınlığı”, *Türk Yurdu* ,C.13, S.7,22 Teşrin-i Sani, 1333, s. 3652.

“Balkan Harbinin en heyecanlı devrelerinde harekete gelmek üzere olduğunu duyurmuş olan Türk Kadınlığı umumi harb esnasında da her alanda kendini göstermiştir” diyen yazar kadınların hastabakıcılıktan devlet dairelerine kadar her işte üzerine düşeni yaptığını, ticarete atılanlar olduğunu ve hükümetin de desteği ile ilmi hayata da ciddi olarak girmeye başladıklarını söylemektedir. Kızlara mahsus Dar’ül Fünun’dan, Halide Edip ve Nakiye Hanımın hizmetlerinden övgü ile bahseden yazara göre, kadınların hayat kavgasında başarılı olabilmek için öğretmenlikten daha başka meslekleri tahsile ihtiyaçları vardır⁸⁶. Bu anlamda kadınlara yönelik olarak ticaret, daktilografi, defter tutma gibi kursların açılmasını memnuniyet ile karşılayan yazar kadınların Tıp Fakültesine kabul edileceğine dair bir haber olduğunu da okuyucularına duyurmuştur. Hastabakıcılık yaparak savaş yıllarında büyük hizmet veren kadınlar bu sayede memleketin büyük bir ihtiyacını karşılayacakları gibi aynı zamanda onlar için yeni bir saha açılmış olacaktır⁸⁷.

Türk Yurdu dergisinde kadın meseleleri her boyutu ile tartışıldığı gibi, eğitim konusunda dünyada ve Türkiye’deki yenilikler ve Türk dünyasındaki kadın hareketleri hakkında da haberler yer almıştır. Örneğin, Rusya’da ihtilali takiben Şimal Türk İslam Hanımlarının Kazan’da büyük bir kongre toplayarak kadın ve evlilik meseleleri üzerine uzun uzun tartışarak “Ahkam-ı Aile Kararnamesi” esaslarına benzer bazı kararlar almaları aynı makale içerisinde duyurulmuştur. Bu kararlar içinde en başta gelen “müsavi hukuk” talebi olmuştur. ihtilalin ilk yıllarında toplanan bu kadınlar kongresinden sonra Kırgız, Kazak Türkleri de kısa bir süre sonra kongre yaparak aynı doğrultuda kararlar almıştır⁸⁸.

Esasında I. Dünya Savaşı, savaşa iştirak eden bütün ülkelerde benzer sorunlar ortaya çıkarmıştır. Hayat pahalılığı, geçim sıkıntısı gibi konuların yanı sıra, harpten sonra her millet can ve mal kayıplarını telafi etmek amacıyla çeşitli politikalar üretirken Türk Yurdu dergisi Cenevre’de Kadınlara Mahsus Üniversitenin 2 Mayıs 1918’de açıldığını okuyucularına duyurmaktadır. Bu üniversitenin işlevinden uzun uzun bahsedilmiş ve diğer okullar gibi kadınlara salt bilgi vermediği en önemlisi hayata hazırlamayı hedeflediği üzerinde durulmuştur⁸⁹.

Bunun yanı sıra, Dar’ül Fünun Edebiyat Fakültesi’nin serbest derslere kadınların da devam etmesine dair aldığı karar Türk Yurdu dergisinde takdirle karşılanmıştır. Türk kadınının bilinçlenmesi, hayata dahil olması ve

⁸⁶ Z. Nuşirevan, “Kadınlar Hukuku”, *Türk Yurdu*, C.13,S.8, 7 Kanunu Ewel 1333., s. 3654.

⁸⁷ Agm., s. 3655.

⁸⁸ Agm., s. 3656.

⁸⁹ M. Rahmi, “Cenevre’de Kadınlara Ulum-u İctimaiye Mektebi”, *Türk Yurdu*, C.14,S. 8, 15 Haziran 1334, s. 4333-4335.

eğitilmesi konusunda çaba gösteren dergide aynı zamanda bu kararın çok önemli bir noktayı daha hatırlattığı öne sürülmektedir. O da, bizim toplumumuzda adeta kronikleşmiş kadın-erkek ayrımına bir an önce son vermek lüzumudur. Buna yegâne çare olarak ise kadının da toplum içinde erkeğin geçtiği kanallardan geçmesi gösterilir ki, ancak o kuvvetle kadını erkeğin sürekli karşı karşıya geldiği sahalarda denge sağlanacaktır⁹⁰.

Türk Yurdu dergisi yazarları II. Meşrutiyet döneminin kadın meselesine farklı bir boyut kazandırdığı konusunda hemfikirdirler. Osmanlı toplumunun geçirdiği dönüşüme paralel olarak kadın hakları da bu süreçte gelişme göstermiş ve bu değişim Türk Yurdu dergisi yazarları tarafından da yakından izlenmiştir⁹¹.

SONUÇ

II. Meşrutiyet dönemi toplumsal ve siyasi dönüşüm açısından Türk toplumu için önemli bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyetin aydın kadrosu bu dönemde yetişmiş, kadın hakları tartışılmış, cumhuriyet inkılâplarının tohumları bu dönemde atılmıştır. Cumhuriyet reformları ve inkılâpları arasında kadın hakları çok önemli bir yer tutmuştur. Atatürk, 1934'te siyasi haklarına kavuşan Türk kadını bu konuda her fırsatta teşvik etmiş, kız çocuklarını evlat edinerek topluma örnek olmuştur. Türkçülük fikrinden ve Ziya Gökalp'in fikirlerinden çok etkilendiği bilinen Atatürk, gerek kadın hakları gerekse de tarih ve dil konularında Orta Asya referansına başvurmuş, sık sık Türklerin Orta Asya köklerinden önemle bahsetmiştir.

Dolayısıyla Türk modernleşmesinin ve kadın haklarının ivme kazanmasında Türk tarihinden alınan güç çok önemlidir. Ancak ne yazık ki, geçmişte hükümdarlık yapmış, siyasi anlamda söz sahibi olmuş Türk kadınının hukuken sahip olduğu haklara rağmen günümüzde hala siyasi yönetimde etkin bir yere sahip olamamış olması ve toplumda yapılan tartışmaların hala kadın ve kıyafeti üzerinde odaklanması oldukça düşündürücüdür.

Günümüzde kadın sorunları çeşitli ülkelerde farklı boyutlarda seyir göstermekle birlikte Türkiye'deki tartışmaların ana dinamiğini eşitsizlik, kadına yönelik taciz ve şiddet oluşturmaktadır. Bütün bunlara kadınların siyasi hayata etkin bir şekilde katılmamaları meselesi de eklenebilir. Geçmişte olduğu gibi bu gün de kadın özgürlüğünün sınırları erkekler tarafından çizilmeye çalışılmaktadır. Her ne kadar yasalar bireyler arasında eşitliği sağlasa da, haklarda eşit olmanın toplumsal şartlarda da eşitliği

⁹⁰ Şu'un: Dar'ülFünun ve Kadın Meselesi, *Türk Yurdu*, C.14, S.2, 16 Kanun-ı Sani 1334, s. 4040.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özden,agt., s. 195-221.

sağladığı söylenemez. Gelenekler, töre, eğitimsizlik vb. etkenlerin kuşattığı kadın meselesi, esasında bir az gelişmişlik ve demokrasi meselesidir. Ekonomik zenginliğin adil paylaşıldığı, bölgesel farklılıkların minimum olduğu, insan haklarına önem verilen, eğitim ve kültürün üst düzey değer gördüğü bir toplumda bütün bu sorunların en aza indirgeneceği de muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- “50 Yılda Türk Kadını”, *Türkiye Üniversiteli Kadımlar Derneği Yayını*, Ankara 1974.
- Akçura, Yusuf, *Türkçülüğün Tarihi*, 2.bsk., İstanbul 2011.
- Aksoy, Murat, *Başörtüsü Türban, Batılılaşma ve Modernleşme Laiklik ve Örtünme*, İstanbul 2006.
- Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987.
- Altındal, Aytunç, *Papa 16. Benedikt Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul 2006.
- Anıl, Adile Yılmaz, *“Kutadgu Bilig’de Kadın”*, Ankara 2004.
- Araı, Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul 1994.
- Arığ, Ayten Sezer, *Atatürk Türkiye’sinde Kılık Kıyafette Çağdaşlaşma*, Ankara 2007
- Asım, Salahaddin, (Hazırlayan Metin Martı), *Osmanlıda Kadınlığın Durumu*, İstanbul 1989.
- Ateş, Nevin, *Yeni Harflerle Kadın Yolu, Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, İstanbul 2009.
- Aydın, Hakan, *“Kadın(1908-1909): Selanik’te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme”*, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Konya 2009.
- Aysal, Necdet, *“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketi”*, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X/22, İzmir 2011.
- Balkan Harbinde Kadınlığımızın Konuşmaları*, İstanbul 1993.
- Bayraktutan, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Ankara 1996.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2002.
- Berktaş, Fatmagül, *“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul 2002.
- Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul 1997.
- Cunbur, Müjgan, *“Türk Kadını İçin”*, *Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkez Yayınları*, Tarihsiz.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, 3.bsk., İstanbul 2011.
- Doğan, İsmail, *Osmanlı Ailesi- sosyolojik bir yaklaşım-*, Ankara 2001.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara 1961.
- Gültepe, Necati, *Türk Kadın Tarihine Giriş*, İstanbul 2008.
- Gümüüşoğlu, Firdevs, *“Türk Yurdu”*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.4 Milliyetçilik*, İstanbul 2003.
- Hanioglu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet*, İstanbul 1981.
- İnan, Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadını’nın Hak ve Görevleri*, MEB, İstanbul 1982.
- Kadioğlu, Süheyla, *Batı Ülkelerinde Kadın Hareketleri*, İstanbul 2005.
- Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara 1998.
- Kılıç, Selami, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Devriminin Fikir Temelleri*, İstanbul 2005.
- Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul 1986.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara 1984.
- Melek, Hayriye, *“İslam Kadını”*, *Türk Yurdu*, S.11,C.14, 10 Ağustos 1334.
- Nafi Atuf, *“Aile Münasebetlerimiz”*, *Türk Yurdu*, C.14, 15 Haziran 1334.
- Nicole Van Os, *“Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul 2002.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2001.
- Özden, Mehmet, *Türk Yurdu Dergisi ve İkinci Meşrutiyet Devri Türkçülük Akımı (1911-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

- Rahmi, M., "Cenevre'de Kadınlara Ulum-u İçtimaiye Mektebi", *Türk Yurdu*, C.14,S.8, 15 Haziran 1334.
- Safa, Peyami, *Türk İnkulâbına Bakışlar*, Ankara 1988.
- Sucu, Ayşe, "Kadın Sorunlarına Dini ve Tarihi Bir Yaklaşım", *I. Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı*, Ankara 2002.
- Şu'un, "Dar'ül Fünun ve Kadın Meselesi", *Türk Yurdu*, C.14,S.2, 16 Kanun-ı Sani 1334.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1993.
- Ülken, Hilmi Ziya, "Türkiye'de Kadın Hayatı'nın Tekâmülü", *Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferanslar(1953-1964)*, Ankara 1967.
- Üstel, Füsün, "Türk Ocakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, C. 4, İstanbul 2003.
- Ziynetullah Nuşirevan, "Türk Kadınlığı", *Türk Yurdu*, C.13, S. 6, 8 Teşrin-i Sani 1333.
- ....., "Kadınlar Hukuku", *Türk Yurdu*, C.13,S.8, 7 Kanun-ı Evvel 1333.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul 2012.